

Oponentský posudek disertační práce Vladimíra Musila
*Lingvistické aspekty informační vědy v aplikaci recentního odborného jazyka s důrazem
na oblast anatomické terminologie*

Předložená disertační práce je věnována užitečnému tématu interdisciplinární povahy – dílčí problematice v jádru lingvistické z hlediska důsledků pro informační vědu (její teorii i praxi) a pro medicínu (přesněji zejména pro anatomii). Hned úvodem svého posudku bych ráda konstatovala a zdůraznila, že tyto nelingvistické aspekty jazykových jevů – v tomto případě zejména synonymity anatomických termínů – jsou pro mě zejména z hlediska komplikování řešerských úkonů v praxi zcela nové a velmi zajímavé. Představují další z pohledů na závažnou problematiku, které se věnujeme v rámci teorie terminologické nauky, a domnívám se, že nejen praktický dopad práce, ale také – anebo dokonce především – její teoretické aspekty mohou být přínosné právě i pro lingvistickou terminologickou teorii. Mj. totiž znovu dokazují potřebu zkoumat termíny a jejich užívání v textu. Stejně hodnotné jsou zjištěné poznatky i pro potenciální praktické využití v klinické praxi, při výuce anatomie a navazujících lékařských oborů. Proto téma disertace vítám a oceňuji jeho volbu. Zároveň však dále konstatuji, že můj posudek a komentáře se týkají pouze lingvistické stránky zkoumané problematiky anatomické terminologie, tedy bez posouzení aspektů relevantních pro informační vědu a anatomii, což mi pochopitelně profesně nikterak nepřísluší.

Cílem disertační práce Vladimír Musila bylo na konkrétních příkladech ilustrovat závažnost sjednocení platných oficiálních terminologií pro odstranění synonymie a pro zjednodušení odborné komunikace i relevantního vyhledávání odborných prací. Disertace upozornila na nutnost znalosti relevantní terminologie včetně eponymních názvů pro zpracování historických retrospektivních řešeršů a vyzdvihla potřebu respektovat historický vývoj termínů jak oficiálních, tak i neoficiálních. Práce dále sledovala chybné používání pravidel latinské gramatiky a tvoření chybných novotvarů termínů, které také znesnadňují řešerské práce.

Disertace je založena na poměrně rozsáhlém materiálovém výzkumu (viz s. 15 a seznam použité literatury na s. 147–149) a koncepčně vycházela ze tří hlavních hypotéz (viz s. 14):

1. *Recentní odborná anatomická terminologie je často používána chybně, proto dochází ke zkreslení relevantních výstupů při řešerských v medicínských informačních zdrojích.*
2. *Pro retrospektivní práci s historickými prameny je nutná nejen dobrá znalost jazyka, ale i příslušného oboru, a to z důvodu správné determinace evoluce termínů.*
3. *Nepřesnosti v terminologii často způsobuje amerikanizace latinských anatomických termínů. U taktu „zkomolených“ výrazů může dojít i ke změně správného významu termínů.*

Na základě těchto hypotéz byl ověřen současný stav používané terminologie vybraných částí anatomických struktur v odborné anatomické literatuře a na konkrétních příkladech byla ilustrována bohatost oficiálních i neoficiálních termínů a změny jejich významů v čase.

Disertační práce Vladimíra Musila má jasně vymezenou také metodologii práce; dobře promyšlená a propracovaná je kompoziční výstavba celého textu. Kromě úvodních a závěrečných částí práce obsahuje dvě rozsáhlé základní kapitoly (3. Teoretická část, s. 16–42, 4. Výzkumná část, s. 43–141), náležitě obsahově dále členěné na dílčí podkapitoly. Třetí kapitola je věnována teoretickým východiskům – informační vědě a lingvistice a jejich základním principům, pojmům a definicím, vybraným historickým souvislostem, dělení a disciplínám, a také stručné jazykové, a to především gramatické charakteristice latiny, především ve vztahu ke struktuře latinských anatomických termínů. Čtvrtá, analytická kapitola je věnována anatomickému názvosloví latinskému (platné nomenklatuře *Terminologia Anatomica*) i českému – jeho jazykové stránce, historickému vývoji, vztahu termínů a pojmů, popisu, analýze a ilustrování zjištěných nepřesností v používání, synonymitě, struktuře apod.

Závěrečné kapitoly shrnují nejdůležitější poznatky výzkumu: posuzují hypotézy a vyhodnocují analýzu v podobě dílčích závěrů. K nim mj. patří např. konstatování, že dosavadní neexistence oficiální české anatomické terminologie často vede k užívání nesprávných termínů utvořených chybným překladem z latiny; tím je zároveň prakticky nemožné provádět relevantní rešerši. Pro informační vědu a pro zvýšení přesnosti vyhledávání relevantních informačních zdrojů je pak nutné, aby autoři odborných anatomických textů znali recentní anatomickou terminologii a respektovali gramatická pravidla latinského jazyka.

Vladimír Musil svou disertací prokázal schopnost důkladné, promyšlené a detailní vědecké práce i odbornou vyspělost a rozhled v dané problematice. Autor touto prací navazuje na některé vlastní předchozí výzkumy a publikační výstupy (jako byl např. projekt Univerzity Karlovy PRVOUK P38 „Biomechanické aspekty zkoumání lidského pohybu“ nebo spolupráce s týmem Společné laboratoře experimentálního zobrazování 3. LF UK a ČVUT; viz též seznam odborné literatury v závěru práce).

Obsah disertační práce je srozumitelně a vesměs jednoznačně formulován, přináší důležité i nové prakticko-teoretické poznatky o termínech. Funkční je v práci názornost – přehledné tabulky, grafy a obrázky.

K práci mám dílčích připomínky, otázky či podněty k diskusi při obhajobě – vesměs se týkají lingvistické části práce. Uvádím je v přehledu tematicky:

1. Obsahová přesnost vyjádření:

1.1 s. 28: „Každý přirozený jazyk slouží členům určitého jazykového společenství především k dorozumívání, tj. ke sdělování a předávání informací. K tomu dochází pomocí určitých systémů znaků a/nebo signálů, za kterými jsou ukryty určité významy, tedy informace.“ – Významy jazykových znaků, u termínů tedy především jejich lexikální (nociónální) významy nelze ztotožňovat s informacemi, srov. např. lexikografické vymezení v SSJČ: *informace* – 1. zpráva, údaj, 2. informování, poučení, 3. mat. veličina (míra)

1.2 s. 28: „Nejrozvinutějším dorozumívacím systémem je však přirozený jazyk, který se od ostatních liší nejen velmi bohatým systémem znaků (slov), ale i jejich strukturou (dvojí artikulace – dá se rozdělit do slov a dále do hlásek) a možností jejich kombinace do vět a dále do souvětí.“ – V jakém významu (pojetí) je zde užit termín *artikulace*? Jazykové znaky lze členit nejen na slova a hlásky, strukturní (a zároveň významovou) jednotkou je např. také morfém.

1.3 s. 29: „Pokud mluvčí i příjemce nemluví stejným jazykem, je mnohem jednodušší pochopit význam komunikace, pokud se jedná o jazyky, které jsou ze stejné jazykové rodiny...“ – To je obecně jistě pravda. Má zde autor na mysli nějaký konkrétní typ, příklad přirozené (reálné) komunikace?

1.4 s. 29: „Různý význam slov můžeme ukázat např. na slovech seno – v českém jazyce sušená zelená píce (lat. faenum), v italštině hrud' či poprsí, fr. sein – prs, senologie 2 - interdisciplinární obor zabývající se výzkumem, prevencí a léčbou chorob ženského prsu, ...“ – O jaký počet slov a významů se zde jedná? Vyskytuje-li se shodná forma v různých jazycích, pak to není jedno slovo. Snad by zde tedy bylo vhodné mluvit spíše o mezijazykové homonymii slov než o víceznačnosti jednoho slova (lexému).

1.5 s. 30: „Pojmenovávací funkce spočívá v přiřazování určitých pojmů jednotlivým předmětům, jevům a událostem....“ – Zmíněné přiřazování je pouze východiskem pojmenování, k pojmenování (nominaci) dochází v jazyce – přesněji a důležité je odlišování roviny jazykové a rovin mimojazykových.

1.6 s. 31: „Dle druhého kritéria dělíme lingvistiku do řady dílčích oborů, které zkoumají nějakou složku jazyka....“ – Jistě by bylo možné uvést a vymežit přesněji, zejména např. podle rovin jazykového popisu.

1.7 s. 31: „Základní prvky sémantiky: synonymie – slova stejného významu; homonymie – slova stejného tvaru; polysémie – jedno slovo s různými významy; hyponymie – nadřazený a podřazený pojem; antonymie – slova vyjadřující opačný, protikladný význam; komplementárnost – slova vzájemně se popírající; inverze – slova s převráceným významem.“ – Uvedené prvky sémantiky jsou vztahy mezi slovy – jejich různé typy (synonymie, homonymie atd.), nikoliv slova (to jsou pro uvedené vztahy: *synonyma, homonyma, polysémní slova, hyponyma, antonyma*).

1.8: s. 39: „O tom, který tvar je v daném termínu správný, rozhoduje podstatné jméno, k němuž se přídavné jméno váže a blíže jej určuje. Podle rodu podstatného jména je vybrán odpovídající rod přídavného jména, jeho pád a číslo.“ – Jde-li o tvar přídavného (a podstatného) jména, je přesnější označit vztah mezi nimi jako gramatickou shodu (kongruenci); ta spočívá nejen v gramatickém rodu podstatného jména, ale také v jeho pádu a čísle.

1.9: s. 41: „3.3.3.7 *Latinská a řecká kompozita, hybridy*“ – Nenáležitě nebo minimálně netradiční je zařazení kompozit a hybridů mezi gramatické jevy (tj. do kapitoly 3.3.3 Gramatika); podobně také na s. 42: „3.3.3.8 *Struktura anatomického termínu*“. V obou uvedených podkapitolách se jedná především o slovotvornou problematiku. V prvním uvedeném nadpisu jsou navíc koordinačně přiřazeny nesourodé pojmy: *kompozita* – slovotvorný typ pojmenování, *hybridy* – typ pojmenování podle jazykového původu jeho částí.

1.10: „Jednotlivé části kompozit se neskloňují, jedná se jen o volně řazené jednotky...“ – Poněkud vágní, ne-li zavádějící vyjádření (mohlo by implikovat i jednotky víceslovných pojmenování).

1.11: „Pokud je termín tvořen dvěma podstatnými jmény, např. *aorta* – tepna + *abdomen* – břicho, je druhé podstatné jméno, které blíže specifikuje umístěno jako druhé – v češtině se jedná o přívlastek neshodný, ve 2. pádu *aorta abdominalis* – břišní srdečnice. Tento tvar se při dalším používání nemění.“ – Poněkud nesrozumitelné vysvětlení a příklad: jde o 2. pád jména v češtině? Tj. *srdečnice břicha*? A dále: podstatné jméno *srdečnice* se v kontextu skloňuje.

1.12: s. 52: „Anatomický termín je mluvené nebo psané vyjádření myšlenky, která odkazuje na anatomickou entitu.“ – Je (realizační) forma vyjádření relevantní pro vztah mezi myšlenkou a termínem? A dále tamtéž: „... původ anatomických entit, na které myšlenky a termíny odkazují“ – Jak odkazují na prvky reality (anatomické entity) myšlenky a jak termíny? Je to totožné?

1.13: s. 143: „Nepřesnosti v terminologii často způsobuje amerikanizace latinských anatomických termínů.“ – Co přesně znamená termín *amerikanizace*? Bylo by vhodné uvést příklad(y).

1.14: s. 143: „Autoři často používají termíny, které se sami naučili za dob studia, či dávají přednost eponymním výrazům nebo klinickému žargonu.“ – V jakém pojetí je zde užit termín *žargon*? Navíc se objevuje poprvé až na konci práce.

2. Použitá lingvistická terminologie:

2.1 s. 40: „Tvorba přídavných jmen“ – Ve slovotvorné teorii je uzuální termín *tvoření slov*, tedy i zde lépe: *tvoření přídavných jmen*.

2.2 s. 41: „Anatomická terminologie je charakteristická používáním slov složených z několika částí, slovních základu, ...“ – Ne vždy je to (celý) slovní základ, přesněji tedy *kořen*.

2.3: s. 41: „Skládání slov má některé typické rysy, např. mezi dva kmeny“ – Viz 2.2, navíc termín *kmen* se dosud ve stejné souvislosti v textu neužíval.

2.4: s. 52: „Např. cizinec je schopen formulovat termín srdce (či mužské či ženské pohlaví) ve svém jazyce.“ – Je zde užit *termín* ve smyslu skutečného, vědeckého termínu? Nebo je spíše myšleno použití lexému *srdce* jako obrazného vyjádření, symbolu pohlaví?

2.5: s. 53: „Na druhé straně může stejný termín pojmenovávat mnoho různých pojmů, zde se jedná o homonyma: např. pro český termín „otvor“ v TA najdeme latinské termíny *foramen, hiatus, apertura, ostium, porus* či *aditus*.“ – Za homonyma se tradičně považují případy shodné formy, nikoliv cizojazyčné ekvivalenty.

2.6: s. 95: „4.1.8.1 Gramatické změny vícečetných vokálů a konzontan“ – Autor zde má zřejmě na mysli hláskové alternace, ke kterým při tvoření názvů dochází; v takovém případě se však nejedná o změny (primárně a typově) gramatické.

2.7: s. 108: „4.1.10.1 Praktické využití eponymních pojmu“ – Jde o pojmy, nebo termíny? Termín *eponyma* se většinou používá jako označení pojmenování, především terminologických.

2.8 s. 146: „... používání současné anatomické terminologie (latinské i anglické) je opravdu nejednotné, je bohatě synonymní a často obsahuje gramatické chyby.“ - Jde skutečně o chyby gramatické (tj. zejména morfologické a syntaktické), nebo spíše pravopisné či slovtvorné?

3. Formulace a formální stránka textu práce:

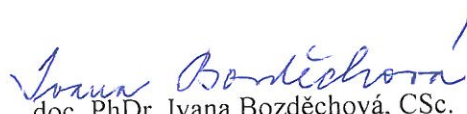
3.1: s. 107: „Český národ může být hrdý na to, že jediná osobnost, které se dostalo pocty zůstat jako oficiální termín, je český fyziolog Jan Evangelista Purkyně...“

3.2: s. 23: „Bawden a Robinson (2012, s. 81), že jsou dvě roviny posouzení relevance: objektivní (formální), zda je dokument relevantní vyhledání nebo ne, ...“

3.3: s. 27: „Strategie vyhledej-a-seřad“ – metoda nalezení nejvhodnějšího (nejvíce relevantního) nejdříve – toto provádějí primárně vyhledávače...“

3.4: Interpunkce: Zejména časté je opakované a téměř konzistentní užívání zdůrazňovacích a vytýkacích konstrukcí (vysvětlovacích přístavek) uvozených (složeným) spojkovým výrazem *a to* bez náležité interpunkce (čárky), viz např. s. 12: „S těmito problémy se denně setkávají i informační pracovníci, kteří zpracovávají retrospektivní rešerše a to nejen ze starších pramenů.“ Atd. atd. – Působí to minimálně rušivě.

Závěr: Disertace Vladimíra Musila odpovídá nárokům kladeným na disertační práci. Doporučuji ji proto k obhajobě a navrhuji klasifikaci *prospěl*.

doc. PhDr. Ivana Bozděchová, CSc.
oponentka práce

Praha 16. 7. 2015